

Policydokument

Odontologisk forskning

TANDLÄKARFÖRBUNDET ANSER

Att man bör stärka infrastrukturen och basresurserna för odontologisk forskning.

Att man bör utveckla och stärka samarbetet mellan de odontologiska fakulteterna/institutionerna och landstingen; särskilt vad gäller klinisk forskning och utvecklingsarbete.

Att varje akademiskt område bör garanteras en basresurs. Systemet med konkurrensutsättning av forskningsmedel premierar redan etablerad forskning och gör det svårt för nya idéer att ta sig fram.

Att incitamenten för att fortsätta med forskarutbildning bör stärkas. Det ska finnas tydliga karriärvägar för forskare.

Att man bör inrätta fler forskartjänster efter disputation.

Att lärtjänstavgiftens reglering av forskningstiden måste respekteras.

Att forskningsmeriter måste värderas högre vid tillsättning av tjänst inom landstingen.

Att man bör utreda varför kvinnor oftare än män avstår från meritering till docentur och professur.

Att det måste finnas en tydlig forskningsanknytning i grund- såväl som specialistutbildningen.

BAKGRUND

Sveriges Tandläkarförbund är på olika sätt engagerat i den odontologiska forskningen. Mot bakgrund av de senaste årens debatt om försämrade villkor för forskningen har det blivit angeläget att följa upp 2003 års forskningspolicy och ytterligare utveckla förbundets uppfattning i forskningsfrågorna. Uppdraget att genomföra denna uppdatering har getts till en arbetsgrupp bestående av förbundets f.d. vice ordförande Anders Holmlund, vice ordförande Gunilla Klingberg och förbundsstyrelseledamoten Claes-Göran Emilson. I gruppen har också ingått förbundskansliets utredare inom forskningsfrågor Emma Åberg.

Som underlag för 2003 års forskningspolicy låg en av riksföreningen LÄR genomförd enkät till lärare och forskare vid de odontologiska institutionerna/fakulteterna (Bolin, 2002) samt

ett i förbundets regi genomfört TandvårdsForum våren 2003. De ståndpunkter som då framfördes är till hög grad ännu gällande och har i denna uppdaterade version kommit att kompletteras av ett antal nyligen genomförda rapporter och undersökningar. Bland dessa kan nämnas "Allvarligt läge – en rapport om svensk odontologisk forskning" publicerad av Vetenskapsrådet 2007, Olle Stendahls första rapport om den kliniska forskningen "Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska forskningen" utgiven 2008, Slutbetänkande av Utredningen av den kliniska forskningen 2009 samt Saco Vårds heldagsmöte om den kliniska forskningsutmaningen i mars 2009.

Detta policydokument har fastställts av förbundsstyrelsen den 8 juni, 2009

Forskningsituationen generellt

Europeiska Unionen (EU) har satt höga mål för sin utveckling fram till år 2010 i sin strävan efter att bli "the most competitive and dynamic knowledge based economy in the world" (Lissabondeklarationen 2000). Deklarationen ställer höga krav på ett litet högteknologiskt och kunskapsberoende land som Sverige om vi vill vara konkurrenskraftiga framgent. Vägen till framgång går genom utökad satsning på forskning och utvecklingsarbete och medicinsk och odontologisk forskning utgör inget undantag i detta avseende.

Forskningen inom odontologi kan grovt indelas i grundforskning, tillämpad forskning och utvecklingsarbete. Grundforskning innebär att söka efter ny kunskap utan någon bestämd tillämpning i sikte medan den tillämpade forskningen innebär klinisk forskning med bestämda tillämpningar i sikte. En klar trend under senare år har varit att klinisk forskning fått stå tillbaka för stora satsningar på grundforskningen. Grund- och tillämpad forskning bedrivs i huvudsak vid universitet och högskolor men en del tillämpad forskning utförs också i landstingets regi. Utvecklingsarbete innebär framtagande av nya produkter av olika slag, något som även sker i olika privata företag.

Sverige saknar jämfört med våra nordiska grannländer en långsiktig och samordnad utbildnings- och forskningspolitik. I Finland har man under åren 1997-1999 genomfört ett särskilt program för ökad finansiering till universiteten och år 2000 fattades ett beslut om ett framtidspaket som syftar till att rätta till eftersläpningen i basfinansieringen av universiteten (Kim, 2002). Nästan tio år senare kan konstateras att denna breda satsning har gett resultat. Sverige har samtidigt gått i motsatt riktning. Effektmåttet "citeringsimpakt" visar i Sverige en stadigt nergående trend samtidigt som Finland och Danmark går i motsatt riktning.

Forskningen vid universitet och högskolor finansieras till största del ännu av statliga fakultetsanslag men är i ökad utsträckning även landstingsfinansierad samt i viss mån finansierad av rådsanslag, diverse EU-program, tandläkarsällskap och av industriföretag. De statliga fakultetsanslagen utgör dock basen. Dessa anslag används för långsiktiga "investeringar" såsom löner, finansiering av forskarutbildning, lokaler m.m. Fakultetsanslagen har under flera år urgröpts av för låga ersättningar för löne- och prisomräkningar. Makten över forskningsmedlen har förskjutits från fakulteterna till råd och stiftelser. En trend som kan skönjas är också att fakultetsanslagen "centraliseras" på universitet och högskolor dvs. pengarna går in centralt och delas sedan ut enligt någon form av resurstilldelningsmall. Små

fakulteter/institutioner, såsom inom odontologi, får härvid svårt att hävda sina behov vilket kan leda till utarmning av basresurserna.

Forskningen har fortsatt att byråkratiserats. Mer tid får idag läggas på projektbedömningar och olika former av anslagsansökningar än tidigare, något som kan komma att än mer konkurrera med tiden för genomförandet av projekten. Löneutvecklingen fortsätter att släpa efter för lärare och forskare jämfört med andra akademikergrupper och särskilt gäller detta doktoranderna – de framtida forskarna – något som försvårar rekryteringen till forskarutbildningen. En jämförelse mellan disputerade tandläkare och tandläkare med grundexamen visade liten eller obefintlig skillnad i livslön mellan grupperna (Persson & Wetterberg, 2008). Till detta bör läggas att etiska prövningar har belagts med mer arbete och med en kostnad. Detta kan innebära något av ett moment 22 för forskaren då ansökan om forskningsanslag ej kan göras utan etisk prövning och till denna ansökan saknas pengar.

Odontologisk forskning och forskarutbildning

Svensk odontologisk forskning har haft och har fortfarande en stark klinisk anknytning. En utvärdering av den odontologiska forskningen, som genomfördes 1999, visade att den odontologiska forskningen låg i topp internationellt med en publiceringsvolym om 6,8 procent av det totala antalet publicerade arbeten inom odontologi och en citeringsfrekvens om 11 procent (Medicinska forskningsrådet, 1999). Bland framgångar för svensk odontologisk forskning genom åren kan bl.a. nämnas fluorprofylaxen och tandimplantat. Forskningen inom dessa områden har i sin tur lett till samarbete med industrin och därvid gett upphov till flera värdefulla produkter. Det bör dock betonas att intet av detta hade kunnat ske utan den grundforskning som de facto bedrivits inom dessa områden. En annan viktig anledning till de svenska odontologiska framgångarna har varit det samarbete som funnits mellan odontologin och andra forskarområden samt mellan universitet/högskolor och landsting.

I Vetenskapsrådets rapport "Allvarligt läge" (Vetenskapsrådet, 2007) framkommer dock att svensk odontologisk forskning har tappat mark sedan utvärderingen 1999 samt att den originalitet och entusiasm som kännetecknat perioden 1960-85 inte kunnat föras vidare. Läget för den svenska odontologiska forskningen kan idag betecknas som allvarligt. Orsakerna är flera. Invändningarna är främst att det inte lönar sig ekonomiskt. Även om tandvårdscheferna praktiskt taget unisont deklarerat i olika utredningar att forskningserfarenhet är en värdefull merit i tandvårdsarbetet, så talar verkligheten ett annat språk. Meritvärdet för forskarutbildning har varit för låg. Möjligheterna att använda forskningskunnandet inom ramen för tjänster inom landsting har varit begränsat. De stipulerade forskningstiderna i tjänstekonstruktionerna vid universitet/högskola har inte respekterats. Meriteringen för docentur och professor har samtidigt blivit mer krävande medan löneutfallet för en sådan meritering är magert. Rent allmänt har forskningen tappat i status. För att säkerställa rekryteringen av framtida forskare måste forskningens meritvärde bli tydligare.

En övervägande majoritet (92 respektive 94 procent) av dem som avlägger doktors- eller licentiatexamen inom odontologi hade 2003 tandläkarbakgrund. Andelen tandläkare i gruppen aktiva doktorander har minskat och detta speglar sannolikt ett vikande intresse för forskarutbildning bland tandläkare och bland blivande tandläkare (Ernberg et al. 2003).

lakttagelsen bekräftas även av de enkäter som Tandläkarförbundet genomfört i slutet av vår- respektive höstterminen 2008 och 2010 bland tandläkarstudenterna på utbildningens sista termin. Resultaten visar att enbart en respektive två procent av de tillfrågade planerar att satsa på en karriär som forskare (Sveriges Tandläkarförbund, 2008, 2010).

Antalet nyantagna forskarstuderanden inom odontologi har minskat de senaste åren. Samma minskningstendens ses vad gäller disputationer, forskningsvolym och andelen disputerade som ansöker om docentur. Man befarar konsekvenser för den framtida rekryteringen till högre akademiska lärartjänster. Detta samtidigt som det på lärosätena dras in på professurer genom att tjänster vid pensionering inte utannonseras och tillsätts. Sammantaget kan konstateras att den en gång så bra och gynnsamma forskningsmiljö som rådde inom den odontologiska forskningen inte föreligger idag.

Detta blir även tydligt vid en granskning av antalet publicerade vetenskapliga artiklar inom odontologi. Den odontologiska forskningen i Sverige har tappat mark de senaste åren. Från att under perioden 1995-2000 ha publicerat lika många artiklar som Danmark, Finland och Norge tillsammans hade publicerandet minskat med drygt en fjärdedel 2004 jämfört med 1995. Denna nedgång är alarmerande stor eftersom det totala antalet publikationer i odontologiska tidskrifter har ökat med nästan 30 procent under samma period. Detta har även inneburit att antalet publikationer i odontologiska tidskrifter av svenska forskare har minskat från 6,6 procent till 3,7 procent under åren 1995-2004 (Vetenskapsrådet, 2007).

Kvinnor har jämfört med män en lägre andel av högre akademiska befattningar. Speciellt gäller detta professurer där männen är i klar majoritet, endast 19 procent av professorerna i odontologi är kvinnor. Dock är situationen på forskarnivå en helt annan, drygt 60 procent av antalet registrerade doktorander är i dagsläget kvinnor, så med tiden finns det hopp om en förändring även på högre akademisk nivå (Vetenskapsrådet, 2007).

Det minskade intaget av tandläkarstuderande under 1990-talet har lett till en betydande reduktion av lärartjänster på våra tandläkarhögskolor. Då dessa tjänster i sig har en forskningsdel innebär det att handledarkompetens försvunnit. De av myndigheter ålagda besparingarna under lång tid har dessutom lett till en lärarflykt från fakulteterna/ institutionerna samt försvårad nyrekrytering av kompetenta lärarkrafter. En utökning av platserna på grundutbildningen för att stävja den kommande bristen på tandläkare innebär vissa möjligheter till en förbättrad ställning för den odontologiska forskningen men förutsätter att tillförda medel reellt kommer utbildningarna tillgodo. Vi ser här en fara med att dessa medel centraliseras på lärosätet och skulle önska att medlen i stället gick direkt till respektive utbildning.

Vetenskapsrådet har agerat i positiv riktning genom att tillföra forskningsmedel till olika utvalda odontologiska forskningsprojekt. Som exempel kan nämnas den nationella forskarskola inom odontologi som inrättats. Dessa tillförda resurser kompenserar dock på intet sätt för neddragningen i fakultetsanslag (i form av nedskärningar av det statliga fakultetsanslaget eller genom att dessa medel centraliseras på universitet och högskolor) i och med dess begränsning i tid som försvårar initieringen av längre forskningsprojekt.

SVERIGES TANDLÄKARFÖRBUNDS POLICY

Sveriges Tandläkarförbund ansluter sig i stort till de synpunkter som framförts av Saco i skriften "Ingen forskning utan forskare" (Persson & Wetterberg, 2008). Vi ser med stor oro på den negativa trend som tycks vara förhärskande inom svensk forskning. Den reformstrategi som idag tillämpas inom universitet och högskolor saknar långsiktighet och samordningen av utbildnings- och forskningspolitiken är i vissa fall otydlig. Statsanslagen till odontologisk forskning minskar vilket riskerar att utarma infrastrukturen vid fakulteterna/institutionerna (Sverige går här i motsatt riktning jämfört med andra nordiska länder som t.ex. Finland). Det saknas också en långsiktig plan för nyrekrytering till universitetssektorn i Sverige.

Forskningsmedel söks i konkurrens med andra. Detta har givetvis en positiv sida men gör det samtidigt svårt för små ämnesområden (som odontologi) eftersom de tvingas att konkurrera med andra större områden (som medicin). Tandläkarförbundet anser att varje avgränsat akademiskt område måste tilldelas en egen basresurs för forskning för att kunna upprätthålla en infrastruktur. Alla forskningsmedel bör av denna anledning inte konkurreras ut utan det måste finnas ett basanslag inom varje akademiskt ämne som upprätthåller ämnesområdet. Sveriges Tandläkarförbund kräver att forskningsanslagen till de odontologiska fakulteterna/institutionerna säkerställer detta.

Den nationella samordningsgruppen har fortsatt sitt arbete för strategiska satsningar inom odontologisk forskning och man har fått stöd från Vetenskapsrådet för odontologiska forskarskolor. Det är viktigt att samordningsgruppen får fortsätta sitt nätverksarbete. Det bör också vara ett mål för gruppen att få en permanent roll under Vetenskapsrådet för att handha medel för strategiska odontologiska forskningssatsningar. Det är dock viktigt att sådana satsningar inte enbart sker inom grundforskningen, stora satsningar krävs även på klinisk forskning.

I flera landsting har folktandvården byggt upp forskningsorganisationer främst för klinisk forskning och utvecklingsarbete. Sveriges Tandläkarförbund uppmuntrar detta ökande intresse för forskning som sker i landstingsregi och hoppas att de samarbeten som inletts mellan universitet/högskola respektive landstinget utökas ytterligare.

Givet att stora pensionsavgångar är att vänta kräver Sveriges Tandläkarförbund att Utbildningsdepartementet formulerar en strategi för hur rekryteringen till de högre forskartjänsterna skall säkras. Förbundet anser att lärosätena har ett stort ansvar för att redan under grundutbildningen väcka studenternas nyfikenhet och entusiasm inför forskning. Vidare är det ett krav att lärtjänstavtalens reglering av forskningstid respekteras. Sveriges Tandläkarförbund hoppas att de deklarerade värden om forskningens värde som i olika sammanhang framförts av tandvårdscheferna omsätts i praktiken och att forskningsmeriter värdesätts mer vid sökande av tjänst såväl som i fastställande av lönekriterier och tjänstekonstruktioner.

Det är av högsta vikt att åter se till att det finns tydliga karriärvägar för forskare. I dagsläget är forskartjänsterna för disputerade forskare alltför få i Sverige och medel bör därför tillföras fakulteterna för att fler sådana tjänster ska kunna inrättas. Tandläkarförbundet anser

dessutom att situationen för de forskarstuderande bör granskas kontinuerligt. (se t ex Högskoleverket, 2008).

Trots att lika många kvinnor som män antas till forskarutbildning går vidare till disputation tenderar kvinnor oftare än män att avstå från meritering till docentur och professur. Sveriges Tandläkarförbund ser det som mycket angeläget att frågan utreds och en strategi för att vända trenden utarbetas.

REFERENSER

Bergenholtz G et al. Sveriges ledande position inom odontologisk forskning hotas. Nationella samordningsgruppen och Nätverket för odontologisk forskning – unikt initiativ inom svensk forskning. Tandläkartidningen, 2003;95:60-61.

Bolin A. STF/LÄR:s enkätundersökning av lärare och forskare vid de odontologiska institutionerna/fakulteterna. 2002.

Ernberg M et al. Examina och utbildning inom svensk odontologisk forskning. Lägesrapport. Tandläkartidningen 2003;95:54-59.

Högskoleverket. Doktorandspegeln 2008. Högskoleverkets rapportserie 2008:23 R.

Kim L. Lika olika. En jämförande studie av högre utbildning och forskning i de nordiska länderna. Högskoleverkets rapportserie 2002:40 R.

Medicinska forskningsrådet. Swedish Odontological Research. MFR report 6, 1999.

Persson H & Wetterberg G. Ingen forskning utan forskare. Saco, 2008.

SACO Vård. Från ord till handling – den kliniska forskningens utmaningar. Konferens den 10 mars 2009.

Stendahl O. Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska forskningen. Delbetänkande av Utredningen av den kliniska forskningen. SOU 2008:7.

Klinisk forskning - ett lyft för sjukvården. Slutbetänkande av Utredningen av den kliniska forskningen. SOU 2009:43.

Sveriges Tandläkarförbund. Framtidsplaner för tandläkarstudenterna på termin 10. 2008

Vetenskapsrådet. Allvarligt läge – en rapport om svensk odontologisk forskning. Vetenskapsrådets rapportserie 3:2007.

Beslut taget: 2009-06-08
Reviderad: 2011-03-01